

J. C. Mann: *Legionary Recruitment and Veteran Settlement During the Principate*. Institute of Archeology, Occasional Publication No. 7. University of London, 1983. 184 strani, 1 preglednica, 33 tabel, preglednih seznamov legij, rekrutiranja, premestitev in veteranskih naselij v posameznih deželah

V prvem poglavju nas avtor podrobno seznanja z načinom rekrutiranja in ustanavljanja veteranskih naselij v času pozne republike in objavlja seznam le-teh v Italiji za časa od Cezarja do Avgusta. Sledi pregled po posameznih provincah: Siciliji, Španiji, Galiji, obdonavskih deželah, Grčiji, Mali Aziji, Siriji in severni Afriki. Za nas je posebej pomembno sicer kratko poglavje o Iliriku, kjer spregovori o Saloni, Epidauru in Naroni, ki niso bila veteranska naselja, kot je to bila Emona.

Drugo poglavje je pregled legijskega rekrutiranja in ustanavljanja veteranskih kolonij v principatu. Najprej posveti poglavje Afriki v času do leta 69, v flavijskemu in trajanskemu času, ter nazadnje obdobju od Hadrijana do smrti Maksimina Tračana. Ugotovitve podpre s pregledno tabelo. Sledijo ostale province. V tretjem poglavju je avtor pripravil študijo razvoja legijskega rekrutiranja in ustanavljanja veteranskih kolonij v času principata, ločeno v julijsko-klavdijskem, flavijskem in trajanskem, ter obdobju od hadrijanskega do dioklecijanovega časa. To je tudi najpomembnejše poglavje, ki je vredno pozornosti slehernega arheologa, ki se kakorkoli ukvarja s provincialno rimsko arheologijo.

Dodatek je poizkus datacije posvetilnega napisu iz Lambaze, ki ga je obravnaval že J. Marillet-Jaubert, v članku *Le legat de Numidie A. Iulius Pompilius Piso T. Vibius Laevillus ... Atus Berencianus* v *Arheološkem vestniku* 28, 1977, str. 349-350.

Tekstu sledijo pregledne tabele rekrutiranja, veteranskih naselij in premikov enot po posameznih pokrajinah.

Posebej pomembna je tabela 33, časovna razpredelnica premikov in stacioniranj posameznih oddelkov do leta 230. Na tej tabeli lahko hitro dobimo časovni in prostorski vpogled v premike legij v celotnem cesarstvu. Za nas vsekakor zanimiva legija XV Appolinaris, ki jo po bivanju v Emoni verjetno zatečemo v Savariji in šele od klavdijske vladavine dalje v Karnuntu, kar so jasno pokazala tudi tamkajšnja izkopavanja. Sledi izčrpen seznam uporabljene literature, ki je lahko izvrstna pomoč ljudem, ki se sicer ne ukvarjajo s preučevanjem vojaške zgodovine, pač pa jo pri svojem delu morajo poznati. In prav ta misel velja tudi za to izvrstno delo, ki ga bralcem predstavljam.

Verena VIDRIH PERKO

Katrin Roth-Rubi: *Die scheibengedrehte Gebrauchskeramik vom Runden Berg*. Serija Der Runde Berg bei Urach. Jan Thorbecke Verlag Sigmarin-gen, Heidelberg 1991. 223 strani, 8 kart, 1 barvna priloga.

Izkopavanja iz Runde Berga so dala številne pomembne podatke o alamanskih in merovinskih zgodnjih naselbinah in utrdbah. Njihov pobudnik je bil V. Milošič v letu 1967 in je obenem vzbudil kulturno zgodovinske analize in študije, ki so sedaj pomemben doprinos k poznavanju zgodnjega srednjega veka. Vodil je tudi izkopavanja vse do svoje prezgodnje smrti 1978. Pripravil je prvih pet publikacij, po smrti ustanovitelja Kommission für Alamansche Altertumskunde pa sta izšla še dva zvezka.

Keramiko, izdelano na vretenu, izkopano v letih 1967-72, je obdelala znana švicarska keramologinja Katrin Roth-Rubi. Arheometrične študije je prevzel G. Schneider z delovno skupino iz Freien Universitaet Berlin, kjer so opravili vse ostale mineraloške in petrografske raziskave. Izsledki so bili izjemno uspešni, saj so raziskovalci skupaj dokazali, da se je, v nasprotju z dosedanjimi trditvami, ohranila rimskodobna tradicija lončarskih delavnic še po padcu imperija.

Domnevo je prva sprožila K. Roth-Rubi, ki je opazila, da so med oblikami poznoantične, na vretenu izdelane keramike posamezne oblike, ki nedvomno sodijo v merovinsko dobo, glina pa ima značilnosti najdišča iz alamanskega ozemlja. Lončarske delavnice so izdelovale enake izdelke tudi po koncu prve nase-

binske faze, torej še po zasedbi Frankov ob prehodu 5. v 6. st. To pomembno spoznanje pa prinaša povsem nov pogled v kontinuiteto antike v zgodnji srednji vek v alamanskem prostoru.

Roth-Rubijeva je na začetek poglavja o keramiki postavila 10 barvnih fotografij tipičnih finih prerezov fragmentov ustij keramičnih posod, ki že z minimalno 1,5 ali 2 kratno povečavo nudijo hitro in izčrpno informacijo o opaznih razlikah v glini posameznih faktur, ki temeljijo na barvi jedra, površine, gostoti in velikosti vključkov, ter poroznosti mase. Fotografijam je avtorica dodala kratek jedrat opis z najvažnejšimi podatki.

Roth-Rubi nato razloži metodo dela; vso grobo keramiko je razdelila na štiri glavne skupine, glede na postopek žganja, površino, premaz in sredico ter vrsto, velikost in gostoto primesi. Toda ta koncept ni pokazal razlik med poznoantično in merovinskodobno keramiko, zato je postopek spremenila.

Gradivo je razdelila po izkopavalnih segmentih, ga v prvi fazi zrisala, nato pa zelo pragmatično, makroskopsko sortirala glede na barvo gline in strukturo preloma.

Iz tega je izluščila 9 skupin, ki so se med seboj z lahkoto ločevale, namesto posameznih opisov je uporabljala le oznake Q 1-9 (Qualitätsgruppe) pri posameznih odlomkih, kar je silno olajšalo in časovno skrajšalo postopek dela, obenem pa tudi omogočilo pregled. Oblikovna analiza je namreč pokazala silno reven inventar in majhno variabilnost.

Tako je hitro dosegla pričakovano olajšanje delovnega postopka in pridobila preglednost (obdelala je 1500 odlomkov) nad gradivom, upala pa je tudi, da bo rezultat pokazal posamezne lončarske delavnice, kar so na koncu petrografske analize potrdile.

Analiza forme temelji izključno na analizi ustij posodja, poslužila pa se je Unversagtove klasifikacije. Poimenovanje je prevzela zaradi šifriranja in ne kot paralele. Tako je dobila šest glavnih oblik (Alzei 27, 33/32, 29, 17/18, 30 in melnice), variacij je malo in prav tako skoraj ni odstopanj. Oblike so prikazane na str. 16.

Pomembna je trditev, da ni kuhinjsko posodje nikoli toliko standardizirano, da bi ga lahko zreducirali na prototipe. Prehodi med posameznimi formami pa so tekoči.

Pri množinskem pregledu natančno pove način sortiranja, saj so zbirali le ustja in ročaje, dna pa so le prešteli. Za fino razdelitev pa je upoštevala le ustja posod. Najštevilnejši so bili lonci z žlebom za pokrov, z izvihanim ustjem, krožniki, sledijo vrči in ročke, ki jih je štela skupaj, in nazadnje melnice.

Razvojne tendence je avtorica vključila v poglavje o datiranju.

Mnenje, da se tradicija rimskodobnega lončarstva pri Alamanih nadaljuje, je že staro, vendar so ga pozneje potisnili na stran, češ, da je mlajše posodje prihajalo kot import z leve, rimske strani Rena. Vse te analize so delali tipološko, ne pa tudi faktorno, kar je šele odkrilo pravi izvor.

Devet fakturnih grup je torej hipotetično izhajalo iz devetih keramičnih delavnic. Toda takoj je postalo jasno, da so razlike v glini nastale le zaradi različnega postopka žganja. Torej je glina imela enotni izvor, tako rimskodobna, kot alamanska. Pri tem je bilo zelo pomembno dejstvo, da so ležale delavnice na levem bregu Rena več kot 100 km daleč, kar bi pomenilo monopolizacijo trga, nepredstavljivo za antiko, saj je import kuhinjskega posodja izjemna. Petrografske analize glin so pokazale dve izvorni grupi glin, ki se križata s kvalitetnimi skupinami posodja z Runde Berga, obe glini pa sta značilni za območje Uracha in okolico. Kemično petrografske analize vrtenne keramike so se razlikovale od ročno izdelane keramike, verjetno so uporabljali različna nahajališča.

Tako je raziskovalka prišla do izjemno pomembnega rezultata, da so delavnice iz okolice Uracha uporabljale forme in stilni razvoj, ki ga sicer opazimo le v rimskodobnem lončarstvu in so torej obvladovali postopke priprave glin, oblikovanja na vretenu in žganja enako kot v rimskih provincah.

Za potrditev rezultatov je avtorica poiskala referenčne kontrolne najdbe z zanesljivo kronologijo, kot npr. z grobišča Krefeld-Gellep, naselbinskih plasti Trier Altbachtal in drugih. Skušala je odgovoriti na vprašanje, ali naselbina še živi v 7. st. ali so tu le še nekatere oblike, in če so, ugotoviti katera. Izpeljala je razvoj posameznih form, ter dobila zelo pomembne rezultate, ki vedno znova kažejo redukcijo finih elementov razčlenjenosti.

Gradivo sega od konca 3. st. do začetka 6., in od srede 7. do 10. st. Ugotovitve slonijo na analizah drobnega gradiva, stekla in kovinskih najdb, ter fine keramike. Cilj raziskave, določiti grobo keramiko posameznih naselbinskih faz, je pokazal, da se je keramika 4. st. komaj izločila, največ je bilo oblik 5. st., kar je ravno obratnosorazmerno s kovinskimi najdbami. Presenečenje pa je bilo, da ima večina tipov nadaljevanje v srednjem veku, kar ni bilo omejeno le na formo keramičnih posod, temveč tudi na fakte. Tabela tipov jasno pokaže, da ni hiatusa med naselbinskimi fazami.

V drugem delu knjige so predstavljene kemično mineraloške raziskave delovne skupine arheometrične skupine iz univerze v Berlinu pod vodstvom G. Schneider in A. Rother. Raziskave so bile narejene, da bi poizkusili določiti izvor na vreteno narejene alanskodobne keramike, ki jo je na podlagi oblikovne nalize K. Roth-Rubi in analogij datirala od pozne antike do 10. st. Keramika kaže le malo oblik, je oranžno do sivo žgana, vrtena na hitrem kolesu in se približuje izgledu t. i. Mayener tipa.

Prostoročno izdelana almanska keramika je bila pretežno lokalni izdelek in je pri analizah služila za kontrolno skupino.

S kemičnimi analizami so merili prisotnost elementov, njihovo koncentracijo in jih primerjali z uporabo statistične metode. Dodana pustila in skupine so določili še s pomočjo polarizirajočega mikroskopa, uporabili so tudi rentgensko fluorescenčno analizo.

Tehnični postopki so izčrpno opisani.

Ugotovili so obstoj večjega števila delavnic. Faktorne skupine, temelječe na makroskopskih opazovanjih se niso ujele s kemičnim mineraloškim grupiranjem, pa tudi ne z ocenami temperature žganja. Tako torej razlike ne temelje na različnem postopku žganja ali v resnici drugačni glini. Domnevno oksidacijsko žgano posodje je bilo najverjetneje v fazi ohlajevanja reoksidirano, kar da oranžne tone površine s sivim jedrom. Ostali odenki pa so odvisni od množine železovih spojin in višine temperature žganja.

Silno zanimivi so tudi izsledki rentgenografskih faznih analiz, ki nam pojasnijo tehnični postopek in nato razložijo posamezne faze žganja. Analiza bazira na raziskavi mineralov, ki razpadajo pri določenih temperaturah. Kalcit in apnenec razpadeta pri 700 do 850 °C. Ob tem je pomembna atmosfera, čas žganja in debelina zrn; muskovit in ilit razpadeta nad 850 do 900 °C, bolj grobe sljude pa celo na 1000 °C. Sledijo rezultati raziskav, ki nam povedo, kako je bila katera skupina keramike žgana.

Poglavje je izredno poučno za arheologa!

V zaključku pa so rezultati analiz ovrednoteni na arheološki ravni. Prostoročna keramika ima lokalne sestavine, tako glino jeder kot pustila, ki izhajajo iz okolice najdišča. Isti izsledki veljajo za vse keramične grupe vrteno keramike. Keramika je bila žgana pri temperaturi okoli 900 °C, ena od skupin pa celo preko 1000. Trda lupina, ki se pogosto pojavlja na površini, izpričuje hitro žganje na visoki temperaturi.

Poglavje je opremljeno z mnogimi razpredelnicami in preglednimi tabelami, ki pojasnjujejo dobljene rezultate, poleg pa je tudi 10 kart najdišč.

Knjiga je vzoren primer uspešne in smiselne keramološke raziskave, ki gradi s klasično arheološko metodo (izhaja iz analize forme, preverjene na datiranih analogijah, kjer si delo smiselno lajša s tvorbo fakturnih skupin na makroskopskih opazovanjih), šele nato pa dobljene rezultate preverja z arheometričnimi metodami. In kar je najvažnejše, tako dobljene rezultate med seboj kritično primerja in končno ovrednoti.

Arheometrične raziskave so dandanašnji velika moda in prevečkrat se dogaja, da jih opravljajo brez pravega cilja in kar je še slabše, opuščajo nujno potrebne predhodne klasične arheološke raziskave keramike. To preprosto pomeni, da mnogi uporabijo arheometrične raziskave misleč, da jim bodo premostile in nadomestile pomanjkljivo znanje, mukoma in dolgotrajno pridobivano s klasičnimi arheološkimi metodami dela. K. Roth-Rubi je nedvomno in jasno pokazala, da morajo arheometrične raziskave slediti arheološkemu spoznanjem in jih podkrepiti ali pa zavreči, nikoli pa jih ne morejo nadomestiti. Še tako dobra in natančna mikroskopska analiza in še tako drag računalniški program nam ne bo pomagal rešiti največjega problema provincialno rimske keramologije.

Tisoči in stotisoči odlomkov keramike, ki ležijo v naših muzejih, potrebujejo večjo roko in izurjeno oko arheologa, ki na podlagi dovolj dobrih formalnih in stratigrafskih analogij (dostopnih v številni literaturi), izbere primerno metodo dela, ki se mora prilagajati vsakokrat znova: najdišču, značaju in množini gradiva in celo razmeram v depoju ali skladišču. Brez trdnega arheološkega znanja bodo tudi zelo drage analize dragih aparatov v množici izvorno, oblikovno, namembno in fakturno povsem različne antične keramike - zgrešile cilj.

Knjiga K. Roth-Rubi je učni primer smiselnega raziskovanja in dopolnjevanja obeh metod dela, kjer je tudi jasno začrtana meja kompetenc. Arheolog ne poskuša nadomestiti kemika ali geologa, niti ne precenjuje njunega deleža raziskav, temveč le preizkusi ali dopolni (vedno to tudi ne gre) metodo svojega dela.

Redkokdaj imamo priložnost dobiti v roke tako dobro keramološko delo, kot je pričujoča knjiga, kajti največkrat so kemične, geološke in druge tehnične analize sicer opravljene in objavljene zaradi samega sodobnega videza, niso pa niti interpretirane, kaj šele ovrednotene ob arheoloških metodah dela.

Delo nam brez zadržkov pove, da leži problem antične keramologije v metodi dela, ki mora biti dovolj pregledna, enostavna in poceni, da bo lahko zajela tisoče odlomkov, obenem pa bo preverljiva (to je tudi osnovna definicija znanosti) tudi z arheometričnimi analizami.

Verena VIDRIH PERKO

Anfore romane a Padova, a cura di Stefania Pesavento Mattioli, *Materiali d'archeologia* 1. Dipartimento di Scienze dell'Antichità-Università di Padova. Modena 1992. 205 strani, črnbelih fotografij na 22 straneh.

V kratkem uvodu predstavi B. M. Scarfi in E. B. Bernardoni naraščajoče zanimanje za amfore po l. 1966, ko je F. Zevi dopolnil Dresslovo klasifikacijo iz konca prejšnjega stoletja. To zanimanje je plod velike potrebe po preučevanju, ki so ga povzročile številne najdbe antičnih brodolomov s tovori amfor, na drugi strani pa odkritja mnogih depozitov, kjer je odrabljena embalaža za tekoče prehranske izdelke sekundarno uporabljena bodisi kot drenaža, ali celo za melioracijo obdelovalne zemlje. S študijem teh najdb je uspelo pojasniti mnoga do nedavnega nerešena vprašanja razvoja oblik, izvornih centrov in vsebine oz. namembnosti tovrstnega keramičnega posodja.

V depojih padških muzejev hranijo veliko število amfor skoraj brez najdiščnih podatkov, izkopanih od konca prejšnjega stoletja dalje, poleg tega pa so prišle na dan tudi izredno bogate najdbe ob številnih gradbenih posegih tamkajšnjega zavoda med leti 1950 in 1988 in jih hrani Soprintendenza Archeologica del Veneto. To gradivo je obdelala skupina arheologov pod vodstvom S. Pesavento Mattioli iz arheološkega oddelka univerze v Padovi.

Pričujoči zvezek je prvi iz načrtovane serije, ki naj bi predstavila tudi ostalo bogato arheološko gradivo.

S. Pesavento Mattioli na začetku navede besede M. T. Cipriano in M. B. Carre, ki sta v nedavnih izčrpnih raziskavah zgodnjih amfor ugotovili, kako zelo potrebno je sistematično objavljati severno italijanskih depojev, kar bi v prvi vrsti omogočilo vpogled v rimsko gospodarstvo tega področja. Gradivo je bilo izkopano na mestnih in podeželskih področjih, predstavljenih na najdiščni karti s topografskim orisom, ki dopolnjuje Arheološko karto Italije.

Tipološke analize najdb so pripravile avtorice S. Pesavento, S. Cipriano in P. Pastore. Njihova študija obsega poznorepublikansko in zgodnjecesarstvo gradivo. Namenoma pa izpuščajo, kar se ne pojavlja v mestnih depozitih, to so zgodnje oblike grekoitalskih amfor in posod z ravnim dnom, ter afriške amfore. Osem oblik amfor dopolnjuje Dresslovo tipološko razpredelnico oblik Lamboglia 2, Pompei 6, brindizijske amfore, poznorodoške, Dressel 6B, z lijakastim vratom (Portorecanati) in amfore Beltran II b.

Pri tipološki obravnavi avtorice kratko in pregledno predstavijo posodje za vino (Dressel 1, Lamboglia 2, Dressel 2-4, Dressel 6A in poznorodoške amfore), za olje so uporabljali